

13. LLOSETA I AIAMANS

Feu dels cavallers Togores

Els nuclis originaris de les alqueries d'Aiamans i Lozeta són encara distingibles, atesa la peculiar manera en què s'ha desenvolupat el que avui és un poble independent. Durant sis segles, però, Lloseta depengué de Binissalem. Fou primer una part de la parròquia de Robines i, després, de la vila de Binissalem. Les dues parts principals de la vila (Binissalem, reialenc des del segle XIV, i Lloseta, senyorial) no sempre tingueren una relació cordial. El senyor cavaller es distancià tant com pogué de la sobirania del govern reial.

Diversos historiadors recents han tractat el tema de fins a quin punt els reis medievals de Mallorca podien imposar la seva sobirania a l'illa. És cert que les franqueses i la subseqüent legislació tan sols van prevaler a la porció reial i que fora d'aquesta foren els cavallers els que, amb graus diferents d'èxit, varen imposar la seva llei. La cavalleria o baronia de Lloseta és una citació obligada en aquesta discussió.

No hi va haver res de remarcable en la cessió de dues alqueries, Lozeta i Aiamans a Arnau de Togores, porcioner i participant a la conquesta, per formar la major part d'una cavalleria, assegura Jaume Capó Villalonga, cronista de Lloseta. Fou notable, però, el control que la família Togores, o Tugores, exercia sobre el seu feu. Ho descriu Gabriel Alomar *"los sucesores de éste [el cavaller Arnau], siguieron poseyendo estas caballerias como barones de Lloseta, bajo el antiguo derecho feudal, es decir, con jurisdicción civil y criminal, mero et mixto imperio, hasta el siglo XIX"* (1978, p. 135).

Mentre la majoria dels magnats i porcioners de la conquesta venien, al llarg dels anys, els drets i privilegis concedits el 1230, els Togores fins i tot augmentaren el seu control, especialment a Lloseta mateix. El seu èxit no fou tan sols la persistència. Els Togores varen arribar a tenir un poder quasi únic a Mallorca. Notem alguns efectes d'aquesta situació al llarg de la nostra història.

Els Togores mai no abandonen Mallorca per tornar a les seves arrels pirinenques. A la família havien castellans al comtat de Bearn, cavallers i militars professionals que prometeren fidelitat al regne de Mallorca i el van mantenir. El cavaller Arnau fou possiblement el batle major de Mallorca. Almenys està documentat com jurat a Ciutat l'any 1246 (Alvaro Campaner, 2007, p. 31), i pels seus serveis al rei va rebre altres terres repartides per l'illa. La base de la nissaga, però, fou la cavalleria de Lozeta i Aiamans, on la família augmentà la seva prosperitat, encara que, potser, no tant la seva popularitat.

El segle XIII ja hi havia colonitzadors establerts a l'alqueria d'Aiamans. Al començament de la dècada de 1240 el procurador del cavaller, Pere de Calders, va establir algunes emfiteusis de terrenys petits a les terres del cavaller Arnau, que en la seva totalitat comprenia 560 quarterades. Les escriptures esmenten condicions físiques similars a les trobades pels primers pobladors de Robines, amb terres sembrades de vinyes, arbres fruiters i oliveres. El pare Capó indica que els nous pobladors solien



Un petit escut de metall, trobat l'any 2008 a Santa Ponsa, que porta el segell de la família Togores: un griu, criatura heràldica, meitat lleo i meitat àguila. Al ser trobat al lloc de la primera confrontació amb els defensors musulmans, es confirma la presència del germans Togores des del primer desembarcament a Mallorca l'any 1229. [Fig. 75]

pagar tasca i delme pels “*esples de la terra i dels arbres*”, a vegades amb exempcions d’una o altra collita específica (Capó, 103-105). Una escriptura de 1241 esmenta ametlles, figues i garroves. Recordem que els musulmans solien plantar arbres fruiters als terrenys desnivellats i que tota la part nord de la cavalleria és així.

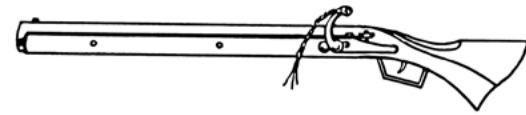
La particularitat del règim dels Togores

Fou al cavaller Arnau de Togores que “*Joan Núñez presta homenaje y juramento de fidelidad a quien reconoce como dominus*” (Jaume Portella i Comas, 1984, p. 143). Com es veu, es tracta d’un jurament del més pur estil feudal, fet el 1241. El contracte de Joan Núñez, no obstant això, era en règim d’emfiteusi: ell no tenia l’obligació feudal de servei. El seu jurament ha estat citat per diversos historiadors que han estudiat el grau i el tipus de feudalisme que existia a Mallorca. Creiem que el jurament és més aviat el símbol d’una relació jeràrquica, en la qual insisteix el cavaller, que una imposició pràctica. Segons Aina Le-Senne (1981), a Lloseta a finals del segle XVIII, “*perdurà també la cerimònia anual provinent del segle XVII mitjançant la qual les autoritats locals de Lloseta havien de retre homenatge i jurament de fidelitat al comte, besant-li la mà, i rebent a canvi la vara de la justícia, símbol d’autoritat*”. (p. 44).

Els Togores van seguir els antics costums del feudalisme del segle XII mentre van poder. Les seves exigències probablement expliquen perquè existeixin una segona escriptura amb la mateixa data, que estableixen a Arnau de Togores les alqueries de Lozeta i Aiamans amb l’obligació de mantenir sempre dos cavalls armats. La

terra pertanyia al Vescomte de Bearn, però la defensa era responsabilitat de rei. Vet aquí perquè el cavaller guardava dues escriptures, una per a cada contracte. Sembla que pocs altres nouvinguts foren tan curiosos.

Per entendre la particularitat del règim dels Togores farem un bot fora del marc temporal d’aquest assaig cap al segle XVII, quan el senyor d’aquell moment sortí de la grisa rutina i adquirí un notorietat remarcable. La família era rica. Eren ciutadans i tenien el seu casal a Ciutat (l’edifici que avui és el Museu de Mallorca). Tenien rendes més que respectables de la cavalleria, valorades



Exemple d’un arcabús. [Fig. 76]

en 5.400 lliures al cadastre de 1576 (Le-Senne, 1981, p. 39).

Miquel Lluís Ballaster de Togores i Salas va seguir la carrera militar tal com esperava la família. Va ser el cap d’una companyia d’infanteria del rei Felip IV en una expedició a la Provença. En reconeixement dels seus serveis i a la seva donació de vuitanta mil reials de plata, fou nomenat comte pel rei Felip el novembre de 1634. Un mes abans, segons el relat d’Aina Le-Senne, “*amb data del 15 d’octubre, li havia estat atorgada la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi damunt els llocs d’Aiamans, Lloseta i part de Biniali amb les mateixes prerrogatives que els barons de Catalunya [...] Això implicava: potestat per triar jutges, assessors, batles, notaris, nuncis i qualsevol altre ministre i oficial de justícia, i mudar-los al seu gust, i imposar penes pecuniàries; i erigir i fer aixecar forques i altre senyals de jurisdicció civil i criminal*”. (1981, p. 43).

En breu, el nou comte va tenir poder de vida i mort sobre els veïns de Lloseta, Aiamans i una part de Biniali. Aquest poder era excepcional. La seva jurisdicció senyorial, concedida el 1232 fou del civil baix de tot

cavaller. Encara que el rei Felip IV tenia gran manca de doblers, tan sols un altre noble a Mallorca, Albertí Dameto de Bellpuig d’Artà, aconseguí el mateix *mer i mixt imperi*. Ni el ‘Comte mal’ no havia pogut aconseguir la jurisdicció absoluta d’una sobirania. És clar que el privilegi havia estat ben pagat.

El que és curiós és que hi hagués tan pocs ‘subjectes’ sotmesos al poderós senyor. Aina Le-Senne nota que, amb 52 focs (segons Binimelis) l’any 1595, que “*multiplicat pel coeficient 4 dona com a resultat que el nombre de persones damunt les quals requeria aquella jurisdicció era com a mínim, de 208*” (1981, p.43) o, podem dir, com a màxim 300 persones. Fins al segle XX només es conserven dos focus reduïts d’urbanització a Lloseta, que corresponen als nuclis de les antigues alqueries. Le-Senne assigna 13 focs o llars a Aiamans i 39 a Lloseta, ambdós ubicats al desnivell nord de la cavalleria. Els Togores no tenien tarannà d’urbanitzadors. Irònicament, fou la manca de població el motiu que es tardàs tants segles a aconseguir la independència municipal de Lloseta.

El que donà al primer comte d’Aiamans la seva mala fama i que en motiva la inclusió en els annals del bandolerisme del segle XVII, fou l’assalt que perpetrà al convent de santa Magdalena, de Ciutat la nit del 15 d’octubre de 1637. Allà hi vivia retirada la seva dona, Margalida Despuig, sembla que per por de seu marit i, a més, “*per ordre de Sa Magestat el Rey Nostro Senyor*” (Le-Senne, 1981, p. 128). Don Miquel Lluís en pretenia treure la dona, però trobà en la priora del convent una persona més decidida que ell malgrat totes les pretensions de títols i jurisdicció, i s’acabà retirant, mentre que la dona quedava amagada, “*entre els matalassos del llit*” (p. 131). (Tot està contat a Le-Senne, 1981, pàgines 127-132, “Procés Aiamans”).

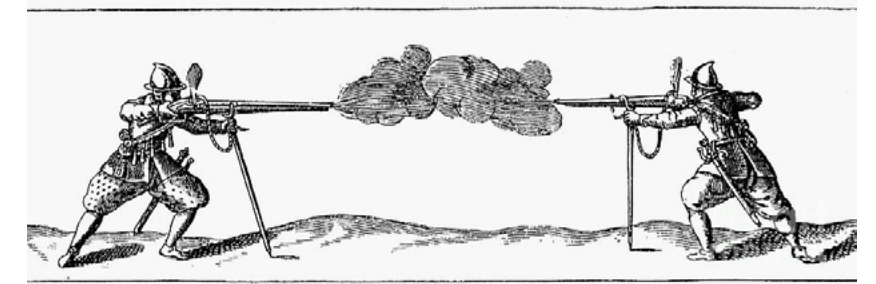
“*Per al virrei això significava una triple provocació. [...] no podia tolerar el desordre [...] no podia permetre l’assalt d’un convent i [...] havia de posar fre a la persistència d’encollaments de cavallers*

i homes de dubtosa identitat. Immediatament, i sense tenir en compte la categoria de l’infractor [...] organitzà la seva captura”. (p.129)

Diu l’edicta del ban: “*Per quant Don Miquel Lluís de Togores, Comte de Ayamans, en companyia de molts homens armats amb arcabussos de pedre prohibits per reals decrets no ha reparat [...] escalar lo convent de les monjes de Santa Magdalena ... violant la immunitat y clausura de aquell convent y religioes monjes [...]*” (p. 128).

“*[...]Foren oferides 2.000 lliures, pagadores dels béns del comte, a qui l’agafàs i entregàs*” (p. 129), però don Miquel Lluís s’escapà a Barcelona, on es refugià a casa de l’inquisidor Cotoner, a qui ningú no gosava desafiar. Morí allà, encara refugiat, l’any següent.

Aquest acte, encara que fora del període que tractem, il·lustra un aspecte destacat del problema de la violència a l’època medieval: que la promovien els nobles i cavallers. La freqüència d’homicidis



Dos homes del segle XVII tirant d’un arcabús. [Fig. 77]

a la baixa edat mitjana era unes 50 vegades més gran que al segle XX a tot Europa (Manuel Eisner, 2003, p. 117-118). Són impossibles de classificar tots els crims segons els seus responsables, però alguns investigadors sostenen que un sorprenent percentatge de crims violents foren comesos per persones de les classes altes de la societat. En alguns indrets, la proporció total de crims violents atribuïts a la noblesa doblava el percentatge dels de la població total. Una característica general del crim de sang medieval fou la seva naturalesa impulsiva, i els de classe

alta posseïen armes i 'drets' i no vacil·laven a emprar la seva força aclaparadora. A Mallorca, el bandolerisme dels cavallers continuà fins al segle XVII, i va ser un comportament característic de la baixa edat mitjana.

L'epíleg d'aquest lamentable afer és que el 10 de juliol de 1651, Margalida Despuig "fou assassinada a arcabussades juntament amb un criat seu en el camí de Puigpunyent" (Le-Senne, 1981, p.132).

El segle XIII

Al segle XIII la vida era tranquil·la a Lloseta. A l'elecció i acte de jurament de fidelitat al rei Alfons de l'any 1285 hi participaren Berenguer Esteve, escuder dels Togores; Berenguer Ferrer de Lloseta; i Bernat Pujol, Berenguer Gallifa i Guillem Sa Libra, d'Aiamans.

El pare Capó pensa que Arnau de Togores fou un secretari o notari del rei Jaume I. Dos germans Togores, Arnau i Guillem, ambdós *militis* per tradició familiar, formaven part de la mainada del vescomte de Bearn. La seva provenença serà significativa quan examinem la història de la Verge del Cocó de Lloseta. És quasi segur que fou d'aquesta regió dels Pirineus d'on arribà la primitiva imatge de la Mare de Déu del Cocó, o almenys el model, una icona de la qual els Togores traurien distinció i avantatge per al seu poble.

La Mare de Déu del Cocó

La verge, petita i força primitiva d'estil arcaic, encaixa amb la tradició iconogràfica de les marededéus catalanes dels segles

XII i XIII. Està envoltada de llegendes màgiques molt semblants a les de la Verge de Lluc, la més famosa de la dotzena d'imatges "trobadés" a Mallorca poc després



La Mare de Déu del Cocó després de la seva restauració que involucrà una reconstrucció extensiva. [Fig. 78]

de la conquesta. En tots els casos es conta alguna història sobre la descoberta, feta per persones senzilles, i sobre la insistència sobrenatural de la mateixa imatge a quedar al lloc del seu descobriment. Era una insistència molt previsor a la vista de la tendència de l'església a endur-se els tresors parroquials al centre de la diòcesi o a la població més important.

Com la imatge de Lluc, la de Lloseta és negra i de fusta. (El color podia ser el resultat de milers i milers d'espelmes cremades al seu voltant). Aquestes escultures, segons el tom 6 de *l'Art de Catalunya*, "Representa la plasmació de la idea de dona mare, de la maternitat de Maria que implica la seva representació com a tron de la saviesa, tron

per al fill al mateix temps i com a expressió concisa de l'encarnació i la salvació dels homes. [...] Les estàtues de Maria amb el Nen foren objecte d'una veneració fervorosa i d'un culte rellevant. Es creia que eren el nexa entre el cel i la terra. La pietat popular els va atribuir nombrosos miracles" (1997, p. 188-9).

Gabriel Llopart i Joana Maria Palou, en un article sobre "Les Imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat de l'època del Regne Privatiu de Mallorca [...]", destaquen aquesta peça de Lloseta com "de probable origen català, [que] es pot comparar a certs exemplars de marededéus gironines i datar en el darrer quart del segle XII, això és, cinquanta anys abans de la conquesta" (1977, p. 411).

De fet, no tenim documentació d'una capella a Lloseta fins a l'any 1282, però els



2 pelegrins medievals amb els seus capells característics, les seves bosses i bastons preparats per una llarga caminada. [Fig. 79]

autors suggereixen que "la imatge del Cocó, un segle més antiga, podia trobar-se ja a Mallorca, potser duïta de Catalunya per Gastó de Montcada, vescomte de Bearn, al qual va correspondre el districte de Qanarusa" (p. 412).

Coneguda també com a *Nostra Dona del Cocó*, pel lloc on va aparèixer, a un

costat del torrent d'Almadrà, a l'extrem oest del municipi actual, fou objecte de veneració dins la capella "Sante Marie de Loseta". Ramon Arberti/Alberti de Robines va deixar dos sous a l'obra d'aquesta "eclesi" en el seu testament del 20 de maig de 1283 (Capó, p.85). (Aquesta família era de Toffla; possiblement en Ramon era fill de Pere Albert i la seva muller Guillem, establerts allà en "una peça de terra amb olivars" l'any 1248 (RRV2 p.7).

La capella, ubicada vora la casa del cavaller, on ara hi ha l'església parroquial, fou un centre significatiu de pelegrinatge el segle XIV. El pare Capó ha recollit "una garlanda de testaments amb records a la Mare de Déu de Lloseta" (Capó, p. 143-49), cent-un, "entre altres" del segle XIV, i no tan sols de persones de la zona, sinó també de Pollença, Muro, Valldemossa i Sóller. L'impuls de fer peregrinacions era una constant a l'edat mitjana. Durant segles se succeïren els 'descobriments' de relíquies de sants per tot l'oest d'Europa, seguits típicament per la construcció d'una capella i l'arribada dels primers pelegrins que li demanaven favors. A Mallorca, en lloc de relíquies, les marededéus 'miraculoses' justificaven el pelegrinatge.

Fixem-nos que, quan el cavaller Guillem de Togores atorgà testament el 1348 i fundà un benefici a l'església de Santa Maria de Robines, estipulà que "La càrrega del benefici consistia a celebrar dues misses, cada setmana ço es, dijous i dissabte en lo altar de Nostra Senyora de Rubines i, els altres dies de la setmana, havia de celebrar a l'església de Lloseta" (Capó, p. 142).

La capella depenia de l'església parroquial, però això no detingué els pobladors llosetins que protestaren pel canvi de lloc de l'església de Robines a Binissalem el 1369. Fins l'any 1913, l'església de Lloseta no aconseguí rompre la dependència de l'església de Binissalem i es convertí en una parròquia independent.



Sant Bernat de Clairvall representat dins la lletra 'B'. Porta el llibre de les regles de l'orde benedictí del qual el fou un reformista important. [Fig. 80]

El culte de la Mare de Déu

La veneració per la verge Maria rebé un fort impuls a començament del segle XII de part de Bernat de Claravall, un monjo reformista francès, de l'orde del Cister que predicava que la verge intercedia per l'home davant Déu. Segons sant Bernat, la verge és la *mediatriu* que permeta l'home accedir a Déu, la que concentra la força divina que flueix a través d'ella per tota la creació. Com ha dit un seguidor seu, és la voluntat de déu que tot ens arribi a través de les mans de la Verge Maria, *"Ningú no podia entrar al paradís sinó a través de Maria, com al passar una porta"* (Wikipedia, "Bernard de Clairvaux", traducció de l'anglès).

Laverge fou sempre la font de misericòrdia i compassió, la que responia a les pregàries de tothom sense excepció. Així, gaudia d'un protagonisme extraordinari a tots els àmbits de la societat, i a aquest sentiment

s'hi ajuntava la veneració per la Mare de Déu. La Mare com el tron de l'Infant, una iconografia de l'època romànica derivada de la tradició bizantina, arribava al sud de França i a Aragó als segles XI i XII. Gabriel Llompарт precisa la centralitat de la Verge a ser *"trono del Señor, [...] su justificación, como abogado de los hombres, por su intimidad e inmediatez con Jesucristo"* (1977, tom II, p. 121).

Just en el moment de la conquesta, hi havia una onada reforçada de marianisme a les terres catalanes als dos costats dels Pirineus. A Mallorca fou propagada sobretot pels ordes dels franciscans i dels dominicans, que arribaren prest a l'illa. A més, el rei En Jaume havia dedicat l'empresa de la conquesta a la Mare de Déu.

"Les cròniques refereixen les invocacions de Jaume I i de les seves tropes a Santa Maria, des del discurs a les corts de Barcelona de 1228, fins a l'entrada a Madina Mayurqa, [...]. A partir d'aquí, dedicació i iconografia mariana dominaran a Mallorca per sobre de qualsevol altre tema artístic medieval" (Llompарт, Palou, 1997, p. 411).

FONTS CITADES

- _Jaume Capó Villalonga, *Història de Lloseta*, vol 1, 1985
- _Gabriel Alomar, *Càtaros i occitanos en el reino de Mallorca*, 1978
- _Jaume Portella i Comas, "Mallorca, la consolidació del feudalisme", *Historia de los Pueblos de Espanya, Los antiguos territoris de la Corona de Aragón*, 1984
- _Alvaro Campaner, *Cronicon Mayoricense*, reedició facsímil, 2007
- _Aina Le-Senne, *Canamunt i Canavall, Els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, 1981
- _Manuel Eisner, *Long Term Historical Trends in Violent Crime*, University of Chicago, 2003
- _Art de Catalunya, tom 6, "Escultura antiga i medieval", *Les Marededeús*, Barcelona, 1997
- _Wikipedia, "Bernard de Clairvaux", (angles)
- _Gabriel Llompарт, *La Pintura Medieval Mallorquina*, tom II, 1977
- _Gabriel Llompарт i Joana Maria Palou, "Les imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat de l'època del Regne Privatiu de Mallorca: precedents, paral·lels i transcendència", *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, 1997

FIGURES CREANT BINISSALEM

CAPÍTOL II

- [58] Institut Cartogràfic de Catalunya
- [59] <http://aragonsigloxii.jpg>, consulta juliol 2014
- [60] <http://www.map-france.com/montsegur-09300/photos-montsegur.html>
- [61] "cartadel_occitania-vielha2"
- [62] Provinces de France, Wikipedia
- [63] Emanuel Le Roy Ladurie, Introduction, p. X, *Montailou, the Promised Land of Error*, New York, 1978
- [64] Peire_Raimon_de_Toulouse_ (segle XIII) Provença, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/BnF_ms._12473_fol._68v_
- [65] *Chroniques de Saint Denis*, (1332-1350) França, Royal 16 G VI f. 374v, The British Library
- [66] Albertet de Sisteron (segle XIII) Provença, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:BnF_ms.854_fol.133v

CAPÍTOL 12

- [67] Abbé pratiquant la simonie.jpg, (segle XII) França, *Decretum. Douai* -BM-MS 0590 f. 059v /8/87, Wikimedia Commons
- [68] Tommaso de Modena, Església de San Nicolo, Trevisi (1352) Itàlia, Viquipedia
- [69] Thomas Andrew Archer, Charles Lethbridge Kingsford *The crusades; the story of the Latin kingdom of Jerusalem*, 1894, p. 176 (Wikipedia)
- [70] www.MujeryCiencia.es (cap altra font)
- [71] Giotto, "Dream of Innocent III", "Legend of St. Francis" (vers el 1300) Itàlia, Upper church, Assis, Wikipedia
- [72] VdeGroot, Santa Elisabet d'Hungria, relleu a Sint Elisabethskerk, Grave, Netherlands, Wikipedia
- [73] www.les7duquebec.com/7-au-front/les-beguines-des-feministes-avant-lheure/ (cap font)
- [74] Fra Angèlic: "Coronació de la Marededéu", Detall d'una pradella: "miracle del llibre" (1430-1432). Musée du Louvre. París

CAPÍTOL 13

- [75] Bartomeu Bestard, *Diari de Mallorca*, (30.11.2008) "Un hallazgo arqueológico singular"
- [76] Clipart.com, world_history/warfare/guns/harquebus_2
- [77] Granger, harquebus (vers el 1616) fineartamerica.com
- [78] Biblioteca Reynés Ramon, Lloseta, (vers el 1974) lloseta@jet.es
- [79] google.com/site/interactivemedpilgrimage (vers el 1490) (cap font)
- [80] Bernat de Claravall, (historiated initial), detall d'un manuscrit (segle XIII) Wikipedia



Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231



Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.